

Ковальчук І.В.,
доцент кафедри історії України
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

ЖИТОМИРСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КЛУБ У ПЕРІОД НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ: ПЕРЕХРЕСТЯ ІНТЕРЕСІВ ТА ДОЛЬ

Початковий період нацистської окупації – військова адміністрація, надав можливість членам похідних груп ОУН і їхнім місцевим симпатикам та ентузіастам зорганізувати українську допоміжну адміністрацію. Такий адміністративний орган у Житомирі – Житомирське обласне управління, був створений 11 липня 1941 р. [11, арк. 6 зв.] і розташовувався за адресою: вулиця Бердичівська (перейменована окупантами на А. Гітлера. – Авт.), 25 [2, арк. 60 зв.]. На 22 липня 1941 р. обласне управління у Житомирі, серед інших, було затверджено німецькими військовими [8, с. 21]. 5 серпня 1941 р. Я. Стецько надіслав листа до Житомирського обласного управління, де офіційно від імені УДП та ОУН(Б) затвердив його і побажав успіхів у праці [10, арк. 1–2].

Одним із відділів Житомирського обласного управління був освітній, який по черзі очолювали Олександр Олександрович Яценюк та Олександр Мережинський [6]. Цей відділ опікував і контролював усю культурно-освітню галузь області. Зокрема, за ініціативою та безпосередньою вказівкою О. Мережинського, у Житомирі був створений Житомирський обласний український клуб, який розташовувався у будинку по вулиці Герінга, 12 (так у 1941 р. називалася сучасна вулиця Михайлівська [7, с. 156]). Художнім керівником, а згодом і директором клубу був Леонід Пінтов [1, арк. 17 зв.–18]. Він не перебував під впливом українських націоналістів, хоча деякий час і носив значок тризуб [1, арк. 30 зв., 18].

Житомирський обласний український клуб, разом із Житомирським міським українським театром став однією із форм самовираження і виживання

українців періоду нацистської окупації. Окупаційна влада досить швидко перетворила заклад на інструмент своєї пропаганди.

У статуті Житомирського обласного українського клубу, затвердженому гебітскомісаріатом, як дата створення вказувалося 11 липня 1941 р. [4, арк. 16]. На нашу думку, дата створення клубу, яка подана у статуті, не відповідає дійсності і була утверджена його керівництвом із метою «удревнити» початок власної роботи. Адже вказаний документ був затверджений значно пізніше. Також і подальші свідчення Л. Пінтова про те, що клуб був створений за вказівкою О. Мережинського не узгоджуються із датою 11 липня 1941 р. Реальна ж його робота розпочалася не раніше серпня 1941 р. [1, арк. 17 зв.].

До Житомирського обласного українського клубу приймалися артисти та спортсмени-любителі. З них були створені адміністративний, культурно-просвітній (драматичний, літературний, мистецький, струнний гуртки, капелу бандуристів, танцювальний ансамбль, духову капелу, гуртки із вивчення Закону Божого, історії України і німецької мови) і спортивний (акробатична, важкоатлетична секції, гуртки французької боротьби та боксу і фехтування, футбольна, волейбольна, баскетбольна та інші команди) відділи [4, арк. 17–18]. Його програма передбачала постановку п'єс, спектаклів, балету, музичних і вокальних номерів. Так, репертуар клубу складали п'єси: «Безталанна», «Жартівниця», «Катерина», «Назар Стодоля», «Ювілей» та інші. При клубі як управлінський та дорадчий орган було створено свого роду правління, яке збиралося, як правило, щотижня чи щодвотижні та вирішувало поточні і господарські справи [1, арк. 17 зв., 20]. Виступи клубу організовувалися переважно для українського населення Житомира, хоча іноді артистам доводилося давати концерти й у німецьких військових частинах; футбольна команда клубу провела ряд матчів як з німецькими військовими, так і з місцевими українськими футбольними дружинами [4, арк. 39–39 зв.].

Відповідно до деяких даних, зокрема статті «У товаристві Січ», опублікованій у газеті «Українське Слово» від 11 вересня 1941 р., керівником «Січі» називався Л. Пінтов [9]. Але описана у статті структура організації та

свідчення працівника Житомирського міського українського театру Володимира Каблукова дають підстави стверджувати, що це була не «Січ», а вказаний вище Житомирський обласний український клуб, який і очолював Л. Пінтов. Таку плутанину у подальшу ідентифікацію організації внесло керівництво клубу, яке поряд із офіційною назвою «Житомирський обласний український клуб» додатково вживало ще й слово «Січ» – «Житомирський обласний український клуб „Січ”». Проте останній елемент назви проіснував зовсім недовго і згодом був заборонений окупаційною владою [5, арк. 62].

Усього з літа 1941 р. до 22 січня 1942 р. Житомирський обласний український клуб провів близько 48 концертів, 45 постановок п'єс, 15 футбольних матчів і 4 циркові вистави [4, арк. 49].

Фінансова сторона діяльності Житомирського клубу залишається не до кінця з'ясованою. Вказувалося, що клуб утримується «за рахунок зароблених грошових зборів від організації концертних вечорів, футбольних матчів, постановок п'єс і т. п., також як і виплата зарплати штатним робітникам клубу». Однак визначалося й обов'язкове надходження усіх зароблених коштів у державну скарбницю [4, арк. 19].

За кожний концерт або гру артистам та спортсменам клубу встановлювалася відповідна оплата. Зокрема, за концертну програму із 5–6 номерів чи танцювальну виставу дирекція зобов'язувалася виплачувати акторам від 600 до 400 карбованців, цирковим артистам – по 700, солісту хору за виконання декількох номерів у концерті сплачувалося 30 крб., баяністу за участь у п'єсі – 30–25. Сторож клубу отримував 300 карбованців на місяць, двірник – 140 [4, арк. 39 зв.].

Представники ОУН(М) у листопаді 1941 р. здійснили широкомасштабний захід зі вшанування 20-х роковин Базарської трагедії – розстрілу радянськими військами 359 членів Другого зимового походу Армії УНР. Серед іншого, відбувався пошук відповідного вокально-музичного супроводу. З цим питанням націоналісти зверталися до директора Житомирського клубу Л. Пінтова, щоб його гурток «заспівав українських пісень на святі Базару»

[АУСБУЖО,спр. 3936, арк. 16]. Проте, з невідомих причин Л. Пінтов не задовольнив відповідне прохання.

На початку 1942 р. група циркових артистів виїжджала із виставами у Бердичів та Бердичівський район. Згодом робота Житомирського обласного українського клубу зазнала змін. У березні були змінені вказані вище умови оплати праці. Статус клубу із обласного був переведений у міський [1, арк. 74, 18]. 1 травня 1942 р. матчем із німецькою футбольною командою клуб відкрив свій другий спортивний сезон [3], а 18 травня клуб перейменовано у Житомирський малий театр. З літа 1942 р. його програма і репертуар затверджувалися лише штадткомісаром. У клубі залишалися наявними балетний, драматичний, цирковий відділи, жіночий український хор, духовний оркестр, оркестр народних інструментів, відділи баяністів і солістів. На постійній основі тут працювало близько 75, а за сумісництвом 20–30 осіб [4, арк. 109]. Клубу було заборонено виїздити з концертами за межі міста. Його робота зводилася виключно до постановок п'єс, водевілів, спектаклів, танцювальних, музичних і вокальних номерів [1, арк. 18].

На посаді завідувача клубом-театром Л. Пінтов пропрацював до травня 1943 р., коли був звільнений. Сам клуб на деякий час закрили, але на прохання колективу за кілька тижнів його робота була відновлена. У 1943 р. уже Житомирський малий театр щонайменше тричі давав концерти у німецькій військовій частині міста [1, арк. 12 зв., 19, 74].

Леонід Пінтов з поверненням радянської влади у місто був заарештований органами держбезпеки СРСР 17 січня 1944 р. Після проведення слідства, 3 червня 1944 р. військовий трибунал військ НКВС Українського округу засудив його до вищої міри покарання – розстрілу. Вирок був виконаний 21 серпня 1944 р. [1, арк. 1, 92, 98]. Окрім Л. Пінтова, радянською владою також були репресовані й інші співробітники Житомирського клубу-театру.

Отже, діяльність Житомирського міського українського театру – Житомирського малого клубу у роки нацистської окупації стала можливою завдяки ряду факторів. Найперше, це заходи активістів ОУН та української

допоміжної адміністрації, які мали можливість і намагалися розвивати сферу культури та освіти на початковому етапі окупації. По-друге, бажання колишніх радянських артистів, музикантів і спортсменів в умовах нацистського режиму забезпечити своє існування, працюючи за фахом. І по-третє, ідеологічна і пропагандистська політика окупаційної влади, яка певним чином залучаючи до співпраці місцеве населення, прагнула використовувати і ще більше контролювати його. Радянська влада після свого повернення «пригадає» це найбільш активним і діяльним працівникам Житомирського обласного українського клубу – Житомирського малого театру.

Література

1. Архів Управління Служби безпеки України в Житомирській області (далі – АУ СБУ ЖО), ф. 5, оп. 1, спр. 3936, 106 арк.
2. АУ СБУ ЖО, ф. 6, спр. 29654, 219 арк.
3. Голос Волині (Житомир). – 1942. – 29 квітня.
4. Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської обл.), ф. Р-1152, оп. 1, спр. 11, 174 арк.
5. Держархів Житомирської обл., ф. Р-5013, оп. 2, спр. 23996, 135 арк.
6. Ковальчук І. Утворення і діяльність Житомирського обласного управління / І. Ковальчук // Український національно-визвольний рух ХХ ст. : ідейно-політичний, організаційний та військовий аспекти (до 90-річчя Другого Зимового походу, 70-річчя похідних груп ОУН та 70-річчя Олевської республіки) : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Житомир, 18–20 лист. 2011 р.). – Житомир : Рута, 2011. – С. 44–55.
7. Мокрицький Г. П. Вулиці Житомира / Енциклопедія Житомира. Кн. 1 / Г. П. Мокрицький. – Житомир : Волинь, 2007. – 640 с.
8. Русначенко А. М. Народ збурений : Нац.-виз. рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках / А. М. Русначенко. – К. : Пульсари, 2002. – 519 с.
9. Українське Слово (Житомир). – 1941. – 11 вересня.

10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 3833, оп. 1, спр. 25, 2 арк.

11. ЦДАВО України, ф. 3833, оп. 2, спр. 104, 11 арк.